

Кополовець
Роман Володимирович

Індекс демократизації “Freedom in the world” як новий вимір демократичного розвитку країн

УДК 321.8
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-5-6-61-65>

Кополовець Роман Володимирович
аспірант кафедри політології
і державного управління
Ужгородського національного
університету
вул. Університетська, 14,
Ужгород, Україна

У статті досліджено та проаналізовано один із найпопулярніших практичних індексів у вивченні трансформаційних процесів та країн, що переходять до сталого демократичного розвитку. Перехід до демократії – це глобальний, нелінійний макросоціальний процес поширення демократії як форми політичної організації суспільства. Процес переходу до демократії є динамічною стороною історичної трансформації теорії і практики демократії від її античних і до сучасних моделей. Демократизація як процес розбудови та поширення демократії рухається у двох відмінних, але паралельних напрямках: поширення ефективної технології колективного вибору та зростання як числа демократичних спільнот (шляхом залучення населення до більш широкої політичної участі), так і розширення світової спільноти демократій (шляхом їх взаємозалежності на глобальному рівні). Актуальність статті зумовлена тим, що використання індексу у дослідженні демократичного розвитку є одним з найпопулярніших практичних інструментів виміру демократії.

Метою статті є комплексний аналіз програми “Freedom in the world” у дослідженні демократичних політичних процесів.

Аналізуючи методологію та специфіку індексу “Freedom in the world”, було використано системний, інституціональний та структурно-функціональний методи наукового дослідження.

Зрештою зроблено висновок, що використання емпіричних даних у комплексному підході до демократичних трансформацій дає змогу глибше та якісніше дослідити стан трансформаційних процесів у різних країнах світу.

Ключові слова: індекс, демократія, демократизація, демократичний перехід, трансформація.

Вступ. Слід підкреслити, що сучасні дослідження переходу до демократії не обмежуються теоретичними моделями переходів (С. Хантінгтон, Д. Растоу, А. Пшеворський) [9; 7; 6]. Серед низки науково-дослідних організацій найбільш давню історію дослідження та широкий спектр емпіричного (прикладного) аналізу має “Freedom House”. Починаючи з 1973 року експертами “Freedom House” проводяться щорічні моніторинги рівня свободи, демократії та забезпечення громадянських прав у світі. Методологія дослідницьких програм “Freedom House” полягає у проведенні низки соціологічних досліджень з проблематики розвитку інститутів демократії та експертних оцінок рівня розвитку демократичної політичної системи та громадськості. Всі результати моніторингу оцінюються у балах і вимірюють динаміку демократичного прогресу/регресу країни за фіксованими критеріями.

За програмою “Freedom in the world” («Свобода у світі») [1] виділяються два критерії рівня демократії – політичні права (political rights) та громадянські свободи (civil liberties). Кінцеві показники по кожному критерію розміщуються на шкалі оцінювання рівня демократизації від 1 до 7. Найбільш демократичними є країни, в яких середній показник становить 1, найменш – показник 7. Підсумковий індекс демократизації, який обраховується як середнє арифметичне двох критеріїв, визначає місце країни у світовій класифікаційній системі розвитку демократії:

- 1) вільні (free) – 1–2,5;
- 2) частково вільні (partly free) – 3–5,0;
- 3) невільні (not free) – 5,5–7,0.

Мета статті полягає в аналізі основних практичних критеріїв індексу «Свобода у світі» для оцінки та стану демократичного транзиту країни, що досліджується.

Методи дослідження. Для аналізу використано три основні методи дослідження: системний, інституціональний та структурно-функціональний.

Системний метод дав змогу проаналізувати процес трансформації як цілісний механізм, що складається з чітко визначених елементів, які між собою взаємно доповнюють один одного. Завдяки інституціональному та структурно-функціональному методам вдалося проаналізувати особливості становлення, розвитку та взаємодії владних структур та ключових елементів політичної системи в умовах переходу до демократії.

Результати. Натепер “Freedom House” позиціонує себе як «незалежна неурядова організація, що підтримує поширення свободи в світі», називає себе «ясним голосом демократії і свободи для всього світу» [1, 8]. “Freedom House” не асоціює себе з Демократичною або Республіканською партіями США, підтримує мирні громадянські ініціативи у суспільствах, де свобода відсутня або перебуває під загрозою [1]. “Freedom House” протистоїть силам, які намагаються обмежити універсальне право людей бути вільними, і виступає «каталізатором свободи», демократії і верховенства закону за допомогою аналітичної діяльності, поширення своїх поглядів і конкретних дій». Ці цілі вказані в офіційних документах “Freedom House” [1]. З 1950-х рр. “Freedom House” приступила

до реалізації проекту “Balance Sheet of Freedom” («Баланс свободи»), який вельми поверхнево оцінював політичні тенденції в країнах світу з точки зору їх впливу на стан свободи. У 1972 р. цей проект був розширений і отримав нову назву – “Freedom in the World” («Свобода у світі»). Методологію розробив представник Вашингтонського університету Реймонд Гаст. Для ранжирування країн Гаст почав застосовувати рейтинги політичних прав і громадянських свобод, розділяючи держави на «вільні», «частково вільні» та «невільні». Результати проекту стали публікуватися на щорічній основі спочатку в журналі “Freedom at Issue”, а з 1978 р. – у вигляді окремих книг. У 1989 р. був істотно розширений штат експертів, що дало змогу організації представляти більш змістовні звіти по країнах [8]. У методологічному поясненні до проекту «Свобода у світі» зазначається, що стандарти в галузі політичних прав і громадянських свобод, яких дотримується організація у всіх своїх проектах, прямо або побічно зафіксовані у Загальній декларації прав людини та «застосовні до всіх країн і територій незалежно від географічного поділу, етнічного чи релігійного складу населення, рівня економічного розвитку».

Дослідження «Свободи у світі» (“Freedom in the World”) [1] являє собою щорічну оцінку стану свободи на планеті, засновану на думках людей. Рівень свободи-здатності до спонтанних дій у низці сфер без контролю з боку держави та інших центрів потенційного домінування вимірюється з точки зору двох основних категорій: політичних прав і громадянських свобод.

Політичні права дають змогу людям вільно брати участь у політичному процесі, включають право вільно голосувати на легітимних виборах з наявністю чіткої альтернативи, конкурувати в боротьбі за державні пости, вступати у політичні партії та організації, а також вибирати представників, що мають вирішальний вплив на політику держави і підзвітних електорату [2].

Громадянські свободи забезпечують свободу самовираження і совісті, права на створення асоціацій та організацій, верховенство закону та особисту самостійність громадян без втручання держави.

У рамках дослідження оцінюються не держави і дії влади як такі, а реальні права і свободи, наявні у індивідів [4]. Методологія дослідження ґрунтується на основоположних стандартах політичних прав і громадянських свобод, багато в чому запозичених з відповідних розділів Загальної декларації прав людини. Ці стандарти поширюються на всі країни і території незалежно від географічного положення, етнічного та релігійного складу населення або рівня економічного розвитку. Вихідний принцип дослідження полягає в тому, що свобода будь-якого народу найкраще забезпечується в рамках ліберально-демократичного суспільства.

Дослідження включає аналітичні доповіді та кількісні рейтинги для 195 країн і 14 відібраних територій. Доповідь по кожній країні і території включає оглядовий розділ, де дається історична довідка та короткий опис основних подій за відповідний рік, а також розділ, де підсумовується поточний стан політичних прав і громадянських свобод. Крім того, всі країни і території отримують кількісний рейтинг – за шкалою від 1 до 7 – у плані політичних прав, а також аналогічний рейтинг щодо громадянських свобод. Цифра 1 в рейтингу позначає найвищий ступінь свободи, а цифра 7 – найнижчий її рівень. Як правило, рейтинг змінюється тільки в тому разі, якщо за рік відбулися реальні події, що виправдовують таку зміну (наприклад, гоніння на пресу або перші в історії країни вільні та чесні вибори) і що відбулися в текстовій доповіді [1; 3].

У відповідях на питання про політичні права і громадянські свободи “Freedom House” не ставить знак рівності між конституційними й іншими гарантіями прав з їх реальним забезпеченням. Хоча під час прийняття рішень у рейтингах враховується законодавство і практика, проте більша увага приділяється останнім. Стосовно держав і територій з невеликим населенням відсутність плюралізму в політичній системі та громадянському суспільстві не обов'язково розглядається як негативне явище, якщо тільки його реалізація не блокується свідомо владою та іншими центрами домінування. Наприклад, мала країна, де відсутнє різноманіття політичних партій та ЗМІ чи немає сильних профспілок, не отримує «штрафних очок», якщо встановлюється, що ці факти є наслідком її розміру, а не свідомих обмежень [3].

Методологія програми «Свобода у світі»

ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ТА ГРОМАДЯНСЬКІ СВОБОДИ [бали]	СТАТУС
1.0 до 2.5	Вільна
3.0 до 5.0	Частково вільна
5.5 до 7.0	Невільна

Рейтинг політичних прав і громадянських свобод – рейтинг у сфері політичних прав і громадянських свобод визначається загальним балом, присвоєним за списком відповідних питань. Рейтинг ґанджується за шкалою від 1 до 7, де 1 позначає найвищий, а 7 – найнижчий рівень свободи, відповідає загальній кількості балів.

Статус вільної, частково вільної і невільної країни – з кожної пари рейтингів з політичних прав і громадянських свобод виводиться середня величина, що визначає загальний статус «вільної», «частково вільної» і «невільної» країни чи території. Ті країни і території, чий рейтинг становлять від 7,0 до 5,5, вважаються невільними, від 3,0 до 5,0 – частково

вільними, а від 2,5 до 1,0 – вільними. Кожна з категорій охоплює приблизно третину від можливої величини рейтингу. Тому ситуація з правами людини в країнах і територіях, що входять в одну категорію (особливо якщо вони розташовуються у різних кінцях шкали), може істотно відрізнятись. Щоб отримати уявлення про відмінності всередині кожної категорії, необхідно вивчити рейтинги. Наприклад, ситуація в країнах, що опинилися на останніх місцях у категорії «вільних» (6 з політичних прав і 5 з громадянських свобод або 5 з політичних прав і 6 з громадянських свобод), відрізняється від тих, що розташовані «нагорі» в цій групі (7 як з політичних прав, так і з громадянських свобод). Крім того, приналежність до категорії «вільних» не означає, що зі свободою в країні все йде ідеально або що там відсутні серйозні проблеми. Це означає лише, що рівень свободи там вищий, ніж у країнах з категорій «частково вільних» і «невільних» (або в деяких інших державах з категорії «вільних») [8]. Отже, слід ретельно зупинитись на поясненні методології та кількісних показниках індексу.

Рейтинг політичних прав дорівнює 1 означає, що в країнах і територіях з таким рейтингом діє широкий спектр політичних прав, включаючи вільні і чесні вибори. Політична влада легітимна, політичні партії конкурують одна з одною, опозиція відіграє важливу роль і користується справжнім впливом, меншини в розумних межах володіють правами самоврядування або беруть участь у владі за рахунок неформального консенсусу.

Рейтинг, що дорівнює 2 балам, класифікує країну чи територію, де політичні права дещо слабші, ніж у тих, що отримали рейтинг 1. Це пов'язано з такими факторами, як певний рівень корупції в політичній сфері, обмеження на діяльність політичних партій і опозиційних груп, а також вплив на політичне життя військових або зовнішньоекономічної діяльності країни.

Рейтинг, що дорівнює 5, 4, 3 балам, присвоюється тим країнам і територіям, де невеликою мірою захищені майже всі політичні права, або деякі політичні права захищені краще, ніж інші. Ослабленню політичних прав у країнах з рейтингом 3, 4 і 5 можуть сприяти ті ж фактори, що підтримують свободу в тих країнах, що мають рейтинг 2, але значно більшою мірою (політична корупція, тиск на опозиційні партії, роботу ЗМІ).

Рейтинг, що дорівнює 6 балам, класифікує країну чи територію як таку, де політичні права різко обмежені. Основні характеристики: однапартійна система, військова диктатура, правління релігійних ієрархів або режим особистої влади. У країні можуть бути дозволені окремі політичні права, наприклад, представництво або автономія для меншин.

Рейтинг з показником 7 балів характеризує країну, де політичні права майже не беруться до уваги

владою. Ситуація в таких країнах може також характеризуватися відсутністю авторитетного і дієздатного центрального уряду, вкрай високим рівнем насильства і переважним впливом «польових командирів» на політичний процес.

Таким чином, ми визначили специфіку та формування індексу у галузі політичних прав, але, щоб мати цілісне уявлення про досліджувану країну, слід проаналізувати сферу громадянських свобод.

Рейтинг громадянських свобод дорівнює 1. Цей показник означає, що в країні діє широке коло громадянських свобод, включаючи свободу самовираження, зібрань, об'єднань, віросповідання та освіти. Там існує міцна і в цілому справедлива система, що забезпечує верховенство закону (зокрема, незалежний суд), свобода економічної діяльності, прагнення до рівності і однакових можливостей для всіх громадян, включаючи жінок і представників меншин.

Рейтинг з показником 2 бали характеризує країну дещо слабшою порівняно з тими, що мають рейтинг 1. Це пов'язано з такими факторами, як певне обмеження незалежності ЗМІ, діяльності профспілок і дискримінація щодо представників національних меншин і прав жінок.

Рейтинг, що дорівнює 3, 4, 5 балам, присвоюється тим країнам, де невеликою мірою захищені майже всі громадянські свободи, але є суттєві проблеми у сфері роботи ЗМІ, слабка правова база захисту національних меншин та прав жінок, переслідування опозиційних партій та рухів.

Рейтинг дорівнює 6. У таких країнах цивільні свободи вкрай обмежені. Там жорстко урізуються свобода слова та об'єднання, часто опозиційні лідери заарештовуються та відбувають покарання. У цих країнах можуть допускатися деякі громадянські свободи, наприклад, свобода віросповідання та соціальні права, приватне підприємництво (в обмеженій мірі), а також відкриті і вільні дискусії в приватному житті.

Рейтинг дорівнює 7 означає, що в країні з таким рейтингом громадянських свобод майже немає. Там повністю заборонена свобода самовираження та об'єднання, не захищаються права затриманих і ув'язнених, а держава контролює більшість сфер життя громадян.

Як правило, рейтинги країни і території з політичних прав і громадянських свобод відрізняються не більше, ніж на два пункти. Приміром, без розвиненого громадянського суспільства створити широкі можливості для розвитку політичних прав важко, а то й неможливо взагалі [1].

Незважаючи на повноту методології та на той факт, що "Freedom House" – це єдина дослідницька організація, яка проводить демократичні моніторинги ("Nations in transit", "Freedom in the Word") починаючи з 70-их років минулого століття, необхідно відзначити певні недоліки в емпі-

ричному аналізі рівня демократизації "Freedom House":

– "Freedom House" є неурядовою організацією, але фінансування організації майже повністю здійснюється за рахунок грошових потоків з боку різного роду фондів США. Не факт, але цілком можливо, що джерело фінансування організації може вплинути на трактування результатів емпіричного дослідження виміру рівня демократії у певній країні;

– досить високий рівень суб'єктивізму під час визначення основних 7 критеріїв виміру рівня демократизації. Зокрема, якщо йдеться про рівень розвитку громадянського суспільства, однозначно необхідно дати оцінку типу політичної культури;

– респонденту важко однозначно відповісти на запитання, в якому він має визначити ступінь незалежності судової системи або ЗМІ та ефективність правління у власній країні. Окрім цього, вищенаведені критерії демократизації не мають однозначного трактування;

– у класифікації країн на основі показників сумарного індексу демократії на вільні, частково вільні та невільні категорію країн, які набирають індекс демократії від 2,5 до 3, визначають виключно експерти.

Висновки. Слід наголосити, що у сфері прикладної порівняльної політології найбільш показовими вважаються дослідницькі моніторинги виміру рівня розвитку демократії неурядовою організацією "Freedom House". Починаючи з 1973 року XX ст. організація проводить щорічний моніторинг виміру рівня демократії у певних країнах та загалом у світі. Отже, сутність методології дослідження полягає у такому:

1) у досліджуваній країні проводиться низка соціологічних опитувань, у результаті яких респонденти відповідають на сукупність фіксованих питань, однакових для громадян кожної досліджуваної країни;

2) відповіді на кожне запитання оцінюються у балах, а не у відсотках;

3) питання формулюються таким чином, щоб визначити ступінь демократизації;

4) на основі порівняння відповідей респондентів робляться висновки щодо ступеня демократизації у певній суспільній сфері;

5) рейтинги розвитку демократії досліджуваних країн складаються відповідно до семи критеріїв демократизації;

6) кінцеві показники зводять до шкали оцінювання демократизації від 1 до 7. Показник 1 означає найбільший ступінь демократичності, 7 – найменший ступінь демократизації;

7) на основі загального індексу демократизації країни, який формується в результаті суми 7 показників демократичності, всі досліджувані країни поділяються на три групи країн розвитку демократії: вільні (країни з показниками 1,0–2,5), частково вільні (3,0–5,5), невільні (5,5–7,0).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Freedom House. Freedom in the World. Methodology. URL: <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world-2013/methodology>.

2. Баранов Н.А. Трансформации современной демократии: учебное пособие. СПб.: Балт. гос. техн. ун-т, 2006. 215 с.

3. Зельницкий А. Измерение индекса демократии как предпосылка управления процессом демократизации (Украина и посткоммунистические страны Центральной и Восточной Европы, 1994–2004). Социология: теория, методы, маркетинг. 2004. № 2. С.156–168.

4. Мельвиль А.Ю. Демократические транзиты. Теоретико-методологические прикладные аспекты. М.: «Российская политическая энциклопедия», 1999. 321 с.

5. Мельвиль А.Ю. «Политический атлас современности»: замысел и общие теоретико-методологические контуры проекта. Полис. 2006. № 5. С. 6–15.

6. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке. М.: «Российская политическая энциклопедия», 2000. 320 с.

7. Растоу Д.А. Переходы к демократии: попытка динамической модели. Полис. 1996. № 5. 197 с.

8. Свобода в мире: Freedom House. URL: <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world>

9. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. / Пер. с англ. М.: «Российская политическая энциклопедия». 2003. 368 с.

REFERENCES:

1. Fridom Khaus [Freedom in the World. Methodology]. URL: <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world-2013/methodology>. [in American].

2. Baranov N. Transformatsyy sovremennoi demokratyy. [Transformations of modern democracy]. Uchebnoe posobyie. SPb.: Balt. hos. tekhn. un-t, 2006. 215 s. [in Russian].

3. Zelytskyi A. Izmereniye indeksa demokratii kak predposylka upravleniya protsessom demokratizatsii (Ukraina i postkommunisticheskiye strany Tsentral'noy i Vostochnoy Yevropy, 1994–2004). [Measuring the index of democracy as a prerequisite for managing the process of democratization (Ukraine and the post-communist countries of Central and Eastern Europe, 1994–2004)] Sotsiologiya: teoriya, metodyka, marketynh. 2004. № 2. S.156–168. [in Ukrainian].

4. Mel'vil' A. Demokraticheskiye tranzity. Teoretiko-metodologicheskyye prikladnyye aspekty. [Democratic transits. Theoretical and methodological applied aspects]. Rossiys'ka politychna entsyklopediya, 1999. 321 s. [in Russian].

5. Mel'vil'. A. "Politicheckiy atlas sovremennosti": zamysel i obshchiye teoretiko-metodologicheskyye kontury proyekta. [Political Atlas of Modernity: the concept and general theoretical and methodological contours of the project]. Polityka. 2006. № 5. S. 6–15. [in Ukraine].

6. Pshevorskiy A. Demokratiya i rynok. Politicheskyye i ekonomicheskyye reformy v Vostochnoy Yevrope i Latinskoy Amerike. [Democracy and the market. Political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America]. "Rossiyskaya politicheskaya entsyklopediya", 2000. 320 s. [in Russian].

7. Rastou D. Perekhody k demokratsii: popytka dinamicheskoy modeli. [Democratic Transitions: An Attempt of a Dynamic Model]. Policy. 1996. № 5. 197 s. [in Russian].

8. Svoboda v mire: Freedom House. [Freedom in the world: Freedom House]. URL: <http://www>.

freedomhouse.org/report-types/freedom-world [in American].

9. Khantington S. Tre't'ya volna. Demokratizatsiya v kontse XX veka. [The third wave. Democratization at the end of the 20th century]. "Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya", 2003. 368 s. [in Russian].

Freedom in the world Democratization Index as a new dimension of democratic development of countries

Kopolovets Roman Volodymyrovich

Postgraduate Student
at the Department of Political Science
of the State Administration
of Uzhgorod National University
University str., 14, Uzhgorod, Ukraine

The article analyzes one of the most popular practical indexes in the study of transformational processes and countries moving to sustainable democratic development. The transition to demoralization is a global, nonlinear macrosocial process of spreading democracy as a form of political organization of society. The process of transition to democracy is a dynamic aspect of the historical transformation of the theory and practice of democracy from its ancient and up-to-date models. Democratization as a process of building and spreading democracy is moving in two distinct but parallel directions: the spread of effective collective choice technology and the growth of both the number of democratic communities (by involving the population in broader political participation) and the expansion of the world community of democracies (by their interdependence at the global level). The urgency of the article is due to the fact that the use of the index in the study of democratic development is one of the most popular practical tools for measuring democracy.

The purpose of this article is to analyze the program "Freedom in the world" in the study of democratic political processes. Analyzing the methodology and specifics of the "Freedom in the world" index, systematic, institutional and structural-functional methods of scientific research were used. As a result, it is concluded that the use of empirical data in the integrated approach to democratic transformations allows much deeper and better to investigate the state of transformational processes in different countries of the world.

Key words: index, democracy, democratization, democratic transition, transformation.